

УДК: 94(=161.2):94(430):001.32(477) «1945/1952»

DOI: 10.26661/swfh-2019-52-037

Українська вільна академія наук у Німеччині: виникнення та розвиток установи в 1945 – 1952 рр.

Г. Клинова-Дацюк

*Національний університет водного господарства та природокористування
h.d.klynova-datsiuk@nuwm.edu.ua*

Ключові слова: Українська вільна академія наук у Німеччині, програмні документи, наукові групи, конференції, дослідження.

У статті йдеться про один із найцікавіших та досі недостатньо досліджених періодів з історії важливого репрезентанта української науки на еміграції – Української вільної академії наук (УВАН). Організаційне оформлення установи відбулося 16 листопада 1945 р. у Німеччині. Академія сконцентрувала близько 200 вчених різних галузей знань, котрі утворили 21 наукову групу. Висвітлено передумови створення та організаційні засади діяльності наукової інституції. Проаналізовано наукову роботу установи. Доведено, що основними напрямками діяльності були: проведення конференцій з актуальних проблем науки, підготовка і участь у щорічних Шевченківських урочистостях та видання праць. Найактивнішими роками у функціонуванні УВАН були 1946 р. – перша половина 1948 р., коли її членами було проведено 50 наукових конференцій, де виголошено 239 наукових доповідей. Серед видань академії – монографія Б. Крупницького «Гетьман Данило Апостол», збірники праць «Шевченко і його доба», «Українські бібліологічні вісті» та інші.

Ukrainian Free Academy of Science in Germany: the establishment and development of the institution in 1945 – 1952

G. Klinova-Datsyuk

National University of Water Management and Nature Management

Key words: Ukrainian Free Academy of Sciences in Germany, programmatic documents, research groups, conferences, research.

The article refers to one of the most interesting and still insufficiently researched periods of history of an important representative of Ukrainian science in emigration – Ukrainian Free Academy of Sciences. The organizational arrangement of the institution took place on November 16, 1945 in Germany. About 200 scientists from different fields of knowledge joined UVAN and created 21 scientific groups. The preconditions of creation and organizational principles of activity of the scientific institution are highlighted. The scientific work of the institution is analyzed. It was proved that the main areas of activity of UVAN were the organization, holding of conferences on actual problems of science, preparation, and participation in the annual Shevchenko celebrations and publication of works. The most active years in the functioning of UVAN were 1946 and the first half of 1948 when its members held 50 scientific conferences, in which 239 scientific reports were presented. UVAN published several book series (“Ukrainian History. Monographs”, “Paleolithic Period of Ukraine”, “Trypillian Culture in Ukraine”, “Ukrainian History. Mazepa and his Era”, “Slavistics”, etc.) and also published a number of important publications on the Ukrainian language. Among the publications is the monograph written by B. Krupnytskyi “Hetman Danylo Apostol”, collections of works “Shevchenko and His Era”, “Ukrainian bibliological news”, etc.

У роки Другої світової війни склалась унікальна для української науки ситуація, коли у таборах для переміщених осіб переважно на території Німеччини (т.зв. таборах Ді-Пі, від англословного терміна «displaced persons camps», скорочено - D.P.) зібрались вчені, що виїхали з совєтської

України та з емігрантських середовищ Центрально-Східної Європи (Варшава, Прага, Подебради). У нелегких умовах економічної кризи й загрози репатріації дослідники продовжували працювати, виконуючи два основних завдання: збереження української науки (в першу чергу, гуманітаристи-

ки) та інтеграцію українських студій у європейський науковий простір. Доволі інтенсивний розвиток української науки в Німеччині тривав з 1945 до 1952 р., хоча ще з кінця 1940-х почалась т.зв. переселенська лихоманка. У таких умовах було засновано Українську вільну академію наук (УВАН) як продовжувача київської академічної традиції та консолідуєчий чинник наукового життя, Богословсько-педагогічну академію, відновлено роботу Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), перенесено з Праги до Мюнхена діяльність Українського вільного університету (УВУ) тощо.

Члени УВАН як і більшість представників науки в еміграції та діаспорі, намагались зберегти для майбутніх поколінь її історію, опублікувавши низку досліджень як на сторінках видань академії, так і в інших періодичних і неперіодичних виданнях ще в Німеччині [1; 2], а пізніше – в США [3; 4; 5; 6; 7] та Канаді [8]. У сучасних істориків ця тема теж викликає науковий інтерес, зокрема зміст інформаційних видань академії «Бюлетеня» та «Літопису УВАН» проаналізовано в публікаціях А. Атаманенко [9;10], діяльність наукових установ у Західній Німеччині другої половині 1940-х рр. – у статті О. Подобєд [11]. Втім, не зважаючи на наявність публікацій, актуальним залишається аналіз та узагальнення інформації різних джерел з метою уточнення складових історії виникнення та функціонування Української вільної академії наук у Німеччині в 1945-1952 рр.

Ідея заснування в еміграції єдиної наукової установи, яка б об'єднала всіх учених, що опинилися за межами батьківщини обговорювалася різними науковими колами по завершенню Другої світової війни. Українські вчені, які проживали в Німеччині представили три проекти організації наукового життя. Авторами першого були представники Українського технічного господарського інституту: Борис Іваницький, Андрій Яковлів та Григорій Денисенко, другого – географ Володимир Кубійович, а третього – дослідники авґсбурзької групи: Дмитро Дорошенко, Петро Курінний, Володимир Міяковський [12, арк.1-2]. Останній проект передбачав заснування Української вільної академії наук (далі – УВАН. – Г. К.-Д.), яка мала продовжити традиції Всеукраїнської академії наук.

Організаційне оформлення УВАН в Німеччині відбулося 16 листопада 1945 р. на нараді дванадцяти українських вчених Дмитра Дорошенка, Леоніда Білецького, Петра Курінного, Володимира Міяковського, Володимира Державіна, Віктора Петрова, Левка Чикаленка, Дам'яна Горняткевича, Вадима Щербаківського, Володимира Шаяна, Василя Чапленка та Олекси Повстенка [13, арк.

4]. Тоді ж було запропоновано для обговорення проект першого програмного документу установи – «Тимчасове положення про Українську вільну академію наук», яке згодом було дещо змінено. Такі документи є важливими історичними джерелами, оскільки пояснюють мету, завдання та основні напрями діяльності інституції. Для повноцінної діяльності академії було обрано тимчасове керівництво у складі відомого історика Дмитра Дорошенка, археологів Вадима Щербаківського та Левка Чикаленка. Президентами УВАН в Ді-Пі період були відомі історик Д. Дорошенко (1946-1951 рр.) та літературознавець Л. Білецький (1951-1953 рр.). 4 січня 1946 р. в Авґсбурзі на прилюдних зборах відбулася інавгурація УВАН, на яких доповідь про заснування академії виголосив Лев Чикаленко [14, арк. 2].

Одразу після заснування УВАН виникло питання про її періодичне інформаційне видання. Перше число «Бюлетеня» було видрукувано 20 січня 1946 р. циклостилом у кількості 150 примірників, а наступні (друге – дванадцятье) – по 100 примірників. «Бюлетені» вміщували переважно автоконспекти доповідей з конференцій, проведених УВАН. З липня 1946 р. і до 1948 р. включно за редакцією В. Міяковського друкувався циклостилевим способом на правах рукопису «Літопис УВАН», на сторінках якого опубліковано переважно звіти з діяльності Академії, програмні документи, матеріали до дискусій, хроніку.

Одночасно із заснуванням академії зародилася концепція «вільної української науки», яка протиставлялася підневільній радянській, що передбачала дотримання офіційно встановленої схеми історичного процесу, викладеної в сталінському курсі історії ВКП (б) (1938 р.). Саме тому українські вчені в Німеччині, роблячи акцент на «вільній» науці, окреслювали насамперед незаангажований і невідконтрольний марксистській ідеології розвиток різних напрямів українознавчих студій та українських наукових установ. Один із засновників академії відомий археолог П. Курінний, окреслив завдання УВАН як представлення справжньої української непартійної науки перед світовою та об'єднання всіх українських учених у еміграції, незважаючи на релігійні, політичні, філософсько-світоглядні погляди, які б боролися проти будь-яких фальшувальств у ній [15, с. 1].

Варто зауважити, що синхронно з утворенням УВАН, українськими вченими у Німеччині проводилася робота з відновлення діяльності Українського вільного університету, який через військові події припинив функціонування у Чехії. Ініціатором цієї справи виступив останній ректор

УВУ в Празі і один із засновників УВАН Вадим Щербаківський. Навчальний процес у закладі вищої освіти розпочався восени 1946 р. Перші роки функціонування університету, як і наукових установ у Німеччині, були складними, що зумовлено важким повоєнним економічним становищем країни та недостатнім фінансуванням. У 1947 р. УВУ на двох факультетах працювало 78 викладачів [16, с. 31]. Серед них і члени УВАН – Б. Крупницький, О. Оглоблін, Н. Полонська-Василенко, П. Курінний, В. Державин, П. Зайцев та інші.

Складними були матеріально-побутові умови життя українських вчених у таборах. У кімнатах мешкало по кілька десятків людей різного віку та фаху. В осінньо-зимовий період дошкуляв холод. У таких умовах важко було займатися науковою роботою. З цього приводу Н. Полонська писала О. Оглобліну: «Втомило життя в таборовому гармідері, а він у нас «конденсований» в кімнаті. Клопотатися про окрему кімнату теж немає енергії...» [17, арк. 2]. У пошуках кращих умов проживання та у зв'язку з ліквідацією таборів, науковці, як і інші переміщені особи, змушені були переїжджати з табору до табору. Проте це не вирішувало всіх проблем, зокрема й нестачі коштів, оскільки поодинокі мізерні гонорари за опубліковані роботи не покривали найнеобхідніших щоденних потреб, лікування, так як більшість з них були старшого віку. Попри все, вчені продовжували наукову діяльність і змушені були поєднувати її з просвітницькою (виступи у таборах із лекціями, доповідями) та викладацькою. Переважно науковці-гуманітарії УВАН читали лекції у Богословсько-педагогічній академії УАПЦ, що була заснована 17 листопада 1946 р., ректором якої було обрано відомого українського філолога, члена мовознавчої групи П. Коваліва. У її складі діяло два факультети – богословський та педагогічний [18, с. 3]. Один із лекторів Н. Полонська-Василенко позитивно оцінила атмосферу навчального процесу [19, арк. 2].

У квітні 1946 р. було затверджено перший програмний документ установи – «Положення про Українську вільну академію наук», відповідно до якого вона мала об'єднати у групи всі творчі наукові сили, що працювали в еміграції, незалежно від місця осідку, фаху і наукового ступеня [20, с. 34]. Упродовж 1945-1948 рр. було засновано 21 наукову групу: (подаємо в хронологічному порядку) передісторії та ранньої історії, історії та теорії літератури, мовознавства, орієнталістики, суспільно-економічну, історичну, мистецтвознавства, зоології, педагогіки і психології, біології, книгознавства, математико-фізичну, філософічну, географічну, геологічну, ботанічну, медичну,

агрохімії та ґрунтознавства, класичної філології та правознавства.

Провідним напрямом діяльності груп упродовж 1946-1947 рр. було організація та проведення конференцій з актуальних питань науки, на яких відбувалося висвітлення важливих тем, що сприяло її поступу. Позитивний вплив на розвиток науки мали й дискусії під час обговорення проблемних тем, тому що уточнювалися окремі аспекти, з'являлися нові точки зору.

Спільною справою усіх груп академії було проведення щорічної Шевченківської конференції, на якій виголошувалися доповіді, присвячені різним аспектам життя та творчості Кобзаря [21], підбивалися підсумки наукової діяльності та обговорювалися плани розвитку інституції тощо. Загалом у 1946-1947 рр. членами УВАН було проведено 50 наукових конференцій з різних галузей знань, де виголошено 239 доповідей, з них більшість – вченими-гуманітаріями [22;23]. Це зумовлено тим, що дослідження останніх базувалися на архівних матеріалах та літературі західноєвропейських бібліотек та привезених з батьківщини. Натомість наукова діяльність вчених-природників ускладнювалася відсутністю лабораторій для проведення спеціальних дослідів.

Від 1948 р. конференційна діяльність йде на спад. Це було пов'язано з фінансовими труднощами в організації конференцій, розпорошеністю вчених по різних регіонах Німеччини, що унеможливлювало вирішення певних організаційних питань при особистих зустрічах, змушувало використовувати для спілкування лише кореспонденційний шлях.

Важливе місце у функціонуванні УВАН займала видавнича справа, яка вже ставала предметом дослідження [24]. Публікація різноманітних видань завжди є показником успішної та продуктивної роботи установи. Не була винятком і УВАН, керівництво якої розуміло значення видавничої діяльності, вважаючи її однією із пріоритетних, свідченням чого є окремі пункти програмних документів [20;25]. Друк праць членів УВАН здійснювалася частково циклостилом у виданнях (монографіях та збірниках) академії, збірниках інших наукових установ, а також в українських політичних та популярних виданнях, зокрема, у заснованому в 1948 р. «Визвольному шляху» та інших. Серед видань академії – періодичні інформаційні «Бюлетень» та «Літопис», монографії, збірники праць та окремі розвідки. Фінансову підтримку видавничій справі надавало товариство прихильників УВАН, яке було створене 22 липня 1947 р. в Авґсбурзі. Головою управи було

обрано В. Мудрого, а представником від УВАН – П. Курінного, який повідомив про цю подію митрополита Іларіона: «...ми утворили товариство допомоги Українській вільній академії наук і на кошти зібрані серед скитальців почали видавничу діяльність» [26, с. 312]. З поміж опублікованих робіт в академії є такі, що не втратили актуальності й нині, зокрема монографія Б. Крупницького «Гетьман Данило Апостол», окремі розвідки збірників праць «Шевченко і його доба» та «Українські бібліологічні вісті», книжкові серії «Трипільська культура на Україні» і «Мазепа та його доба», «Slavistica» тощо.

Структурними підрозділами УВАН були центральна наукова бібліотека, музей-архів і товариство охорони пам'яток на чужині. Наукова бібліотека була заснована у грудні 1945 р. і одразу стикнулася з фінансовими проблемами. Перший грошовий внесок на придбання книг з археології, нумізматики та історії культури зробив Культурно-Освітній відділ табору Сомме-Казерне [27, арк. 10]. У зв'язку з розпорощеністю українських вчених по різних таборах Ді-Пі, селах і містах Німеччини центральна наукова бібліотека не могла забезпечити їх відповідною літературою. Вихід з цієї ситуації було знайдено самими науковцями, оскільки між окремими з них розвинулися теплі дружні стосунки, зокрема О. Оглоблином, Б. Крупницьким і Н. Полонською. Принагідно зауважимо, що у приватному листуванні історики називали себе «три мушкетери», «триумвірат» [28; 29]. Вчені позичали один одному та своїм колегам по цеху необхідну літературу з власних бібліотек. Так, відомий пізніше орієнталіст О. Пріцак у листах до О. Оглоблина звертався з проханням надіслати 9 та 10 томи «Історії України-Руси» М. Грушевського, які були потрібні йому для написання статті «Взаємини Б. Хмельницького з Кримом та Туреччиною» [30]. З метою ознайомлення зі змістом статей четвертого числа часопису «Рід та Знамено» відіслати його Б. Крупницький просив О. Оглоблина [31, арк. 3].

З грудня 1945 р. при УВАН діяв Музей-архів, організатором якого був відомий архівіст В. Міяковський. Як згадував вчений: «Ідея музею-архіву як центрального сховища для збирання і збереження матеріалів до історії української еміграції виникла одразу по закінченню Другої світової війни. Ще в дорозі до пізніших місць розселення Німеччині в містечку Вімперку (Вінтенберг) в травні 1945 р. на підставі мандату пражського Музею Визвольної Боротьби від 12 квітня 1945 р.» [32, с. 243]. На 1 січня 1948 р. у Музеї було зібрано і зареєстровано 29620 одиниць друкованих видань. Музей розпо-

чав видання серії «Пам'ятки і матеріали», в якій було перевидано працю М. Костомарова «Книга буття українського народу» (1947 р.). Дослідник української еміграції в Німеччині та Австрії В. Маруняк справедливо відзначив, що у ті роки жодна інституція не проводила систематичного обліку друкованих видань, не реєструвались вони і в періодиці. Єдиний Український Музей-Архів УВАН у Авґсбурзі, що існував до 1949 року завдяки енергії проф. В. Міяковського намагався комплектувати тодішню періодику, книжки і брошури [1, с. 211]. Після початку переїзду українських вчених до Канади та США частина архіву була передана до архіву Українського вільного університету (УВУ) та Ватикану, а інша – вивезена до США (туди переїхав В. Міяковський).

15 березня 1946 р. у складі Академії було засновано товариство охорони пам'яток на чужині, яке мало три відділи: у Авґсбурзі, Ашафенбурзі та Берхтесгадені. Товариство діяло відповідно до власного статуту і займалося пошуком, реєстрацією та збереженням бібліотечних, архівних, музейних фондів, документальних і речових джерел матеріальної й духовної культури українського народу за межами України [33, арк. 11-12]. Воно підлягало контролю Культурно-освітнього відділу УЦК – як громадської, та Президії УВАН – як вищої наукової інституції. Матеріальну базу товариства складали доходи від видань, дотацій українських інституцій та пожертв громадянства.

Важливе значення для подальшої діяльності академії мала постанова президії Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині від 4 червня 1946 року про визнання УВАН центральною науковою установою на еміграції, яка мала об'єднати всіх науковців. ЦПУЕ щомісячно давало на розбудову УВАН 1 тисячу марок, а з лютого 1947 року – 1,5. Зауважимо, що ЦПУЕ як самоуправну та допомогуву установу заснували в листопаді 1945 р. українці, котрі проживали в американській, англійській та французькій окупаційних зонах [34, с. 8-9].

У 1947 р. УВАН успішно продовжувала свою організаційну працю, зміцнюючи існуючі та засновуючи нові групи, зокрема філософічну, географічну, геологічну, ботанічну, медичну. Вагомим змін зазнав керівний склад академії. 28 березня 1947 р. під час Шевченківської конференції Президент УВАН Д. Дорошенко повідомив про свій переїзд до Канади. Керівними членами установи було ухвалено рішення про створення колегіального органу управління – Президіального Бюро на чолі з Л. Білецьким. На нараді також було вирішено питання диференціації членів УВАН. Для

утворення Сеньйорату шляхом голосування було обрано 9 дійсних членів, яким присвоїли звання «заслужений дійсний член» – Д. Дорошенко, Л. Білецький, В. Щербаківський, П. Курінний, В. Кубійович, В. Петров, Д. Чижевський, М. Ветухів, П. Герасименко. Перший склад Сеньйорату був затверджений відділом освіти і культури ЦПУЕ, а надалі академія могла самостійно призначати «заслужених дійсних членів» [35, арк.3].

У зв'язку з тим, що у 1946-1947 рр. УВАН провадила активну наукову роботу, керівництвом було прийняте рішення про заміну «Положення» розгалуженим «Статутом», який розширював діяльність установи та зміцнював її структуру. В його основу було покладено статuti Всеукраїнської академії наук у Києві та Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. На засіданні Президіального бюро 10 вересня 1947 р. його було остаточно затверджено з урахуванням усіх пропозицій, зауважень та висновку юридичного відділу ЦПУЕ. Статут складався з шести розділів. Академія поділялася на три основні відділи: історично-філологічний, суспільних наук з підвідділом права та природничих наук з підвідділом медицини, кожен з яких утворював відповідні секції. Було визначено основні категорії членства: дійсні, почесні, члени-кореспонденти, члени-співробітники, їх права, умови та порядок обрання [25, с. 44-46].

Отже, статут УВАН визначив мету, завдання, повноваження керівних органів, зафіксував зміни в структурі установи, зокрема поділ на відділи, утворення інститутів, секцій замість груп. Відповідно, в складі академії було утворено три інститути: Шевченкознавства на чолі з П. Зайцевим, Археографічний – з О. Оглоблиним та Родо- та Знаменознавства – з М. Міллером.

30 березня 1947 р. у Мюнхені рішенням загальних зборів членів Наукового товариства ім. Шевченка було поновлено його діяльність. Очолив товариство Іван Раковський – останній голова, обраний у 1939 р. Так склалось, що до НТШ увійшли переважно галичани, які були його членами до ліквідації Товариства советською владою. Тепер УВАН серед членів мала й тих, що одночасно стали членами НТШ. У серпні того ж року керівництво НТШ, яке представляли виконуючий обов'язки голови Зенон Кузеля та генеральний секретар Володимир Кубійович звернулося до Президії УВАН з пропозицією обговорити основні напрями співпраці інституцій [36, арк. 6]. Однак у відповіді Президії УВАН у складі Д. Дорошенка, Л. Білецького та В. Міяковського зазначено, що найкращою формою координації співпраці НТШ і УВАН є повне об'єднання (злиття) обох установ:

НТШ і УВАН в одну [37, арк. 7].

Зауважимо, що Президія УВАН ще в привітанні відновленому НТШ наголошувала на ідеї створення єдиного наукового центру в еміграції під егідою Академії наук. З метою об'єднання двох наукових установ Президія УВАН під час з'їзду в Новому Ульмі запропонувала провести спільну конференцію 28 липня 1947 р. на тему «Київ–Львів», присвячену князю Володимирі Великому, але Відділ НТШ відхилив цю пропозицію. Керівництво НТШ підтримувало ідею об'єднання, але під егідою товариства, оскільки воно є найстаршою українською науковою установою зі своїми традиціями [38, арк. 9]. Ідея єдиної інституції обговорювалася на зустрічі їх президій 16 вересня 1947 р. в Міттенвальді, про те не була реалізована. Причиною стало те, що у газеті «Свобода» було опубліковано статтю Р. Лукича, в якій містилася позитивна інформація про відновлення НТШ і негативна – про УВАН [39, с. 2-3]. Саме тому реалізація ідеї єдиної установи була відкладена. Отже, дискусія, яка розгорнулася між керівництвом УВАН та НТШ, не призвела до їх консолідації, а посилила боротьбу за право стати об'єднувальним центром, навколо якого сконцентрувались провідні науковці.

Кардинальні зміни в соціально-економічне життя Західної Німеччини внесла грошова реформа 1948 р., яка передбачала запровадження дойчмарок, скорочення об'єму грошової маси, зникнення інфляції та «чорного ринку», скасування державного регулювання цін та зростання виробництва. Внаслідок реформи українські вчені опинилися в скрутному матеріальному становищі, а функціонування наукових інституцій ускладнювалося фінансовими проблемами. З цього приводу Б. Крупницький писав у листі від 31 серпня 1948 р. О. Оглоблину: «Наші культурні установи, газети, журнали, університет і наукові інституції тільки тоді вийдуть з кризи, коли матеріальна база нашої широкої маси поліпшиться» [40, арк.1]. Попри складні соціально-економічні та політичні умови УВАН продовжувала науково-організаційну працю за новим програмним документом. Поруч із діяльністю секцій було засновано три наукові групи: геохімії і ґрунтознавства, класичної філології та правознавства та новий структурний підрозділ – Інститут слов'янознавства, який видав книжкову серію "Slavistica" [2, с. 15].

Починаючи з 1949 р., праця УВАН почала помітно згортатися. Систематична нестача коштів не дозволила вченим опублікувати частину своїх праць, матеріалів конференцій, тематичних збірників і познайомити громадськість із результата-

ми власних досліджень. Така безперспективність пригнічувала науковців, деяких охоплював розпач. Ситуацію ускладнювали матеріально-побутові умови життя в таборах, які ще й до того почали ліквідувати. Сучасник подій історик О. Домбровський писав: «Бажання виїхати з Німеччини ставало щораз то більш пекучим як з психологічних так і економічних мотивів. Ярлик переміщеної особи... ставав нестерпним... Психологічний інстинкт гідності цивілізованої людини протестував проти герметично замкненого, колективно-касарняного життя...» [41, с.158]. Саме ці чинники штовхали науковців до масово виїзду до США, Канади, Австралії та інших країн.

Соціокультурні умови розвитку української науки в Німеччині вдало описані в листі П. Курінного до Д. Горняткевича від 7 листопада 1949 р.: «...Від часу Вашого від'їзду, ох як багато змінилося у нашому житті. Загально життя в Німеччині покращало. Проте для нас наступають все тяжчі й тяжчі дні. Тисячами зникають наші люди з нашого оточення... меншають можливості заробітку... катастрофічно згортається культурне життя... Увесь час іде напружена боротьба за існування і за економічне угрунтування наших наукових установ: УВАН, НТШ, Університет, УТГІ... З'ясувалося катастрофічне становище з науковцями старшого віку... Атмосфера страшенно напружена...» [5, с. 29].

Проблема відтоку кадрів гостро постала в УВАН. За підрахунками В. Плюща у 1950 р. залишилося лише 57 членів [2, с. 16], коли у 1946 р. було 92, а 1947 р. – 150 [1, с. 179]. У зв'язку з від'їздом Д. Дорошенка, Президія УВАН фактично перенеслася до Канади, відбулася децентралізація, виникли три самостійні установи: в Канаді – заснована у Вінніпезі в 1949 р., у США – Нью-Йорку в 1950 р. і в Європі.

Еміграція українських вчених з Німеччини продовжувалася і в 1951 р. та позначилася на діяльності наукових інституцій. П. Курінний у листі до Д. Горняткевича від 27 березня 1951 р. зазначив: «...Чим більше від'їздить наших людей,

тим тяжче стає жити тут; розпадаються організації, а все недороблене попередниками залишається на виконання нам в умовах найтяжчого розлада, душевної депресії і туманних, зовсім не рожевих перспектив...» [5, с. 29]. У цих умовах свою роботу продовжили такі секції: археології на чолі з П. Курінним, історії – Б. Крупницьким, етнографії – В. Щербаківським, історії та теорії права – Ю. Панейком, класичної філології – А. Коцеваловим, філософії – І. Мірчуком, економіки – Б. Мартосом, сходознавства – В. Державиним, педагогіки – Г. Ващенком, медицини – В. Плющем, зоології – Д. Зайцевим. Поряд із секціями функціонували інститути Шевченкознавства та дослідження проблем Східної Європи. Науковці, що залишилися в Німеччині, важко переживали кризу наукового життя й згасання діяльності наукових установ. Так, Н. Полонська-Василенко у листі до О. Оглоблина писала: «Очевидно, центр наукового життя переноситься за океан. Дай Боже. Тут у нас вже й книг нема, і бібліотек...» [42, арк. 2]. Члени академії, що залишилися у Німеччині переважно працювали індивідуально і в інших наукових установах та товариствах.

Отже, УВАН у Німеччині відіграла важливу роль у розвитку української науки в діаспорі, оскільки сконцентрувала вчених різних сфер дослідницьких зацікавлень, котрі утворили 21 наукову групу. Пріоритетними напрямками роботи установи були організація та проведення наукових конференцій, Шевченківського форуму та видавнича діяльність. Академія видрукувала кілька книжкових серій («Мазепа та його доба», «Палоліт України», «Трипільська культура на Україні», «Slavistica» та ін.), а також видала низку важливих україномовних видань. Серед них – монографія Б. Крупницького «Гетьман Данило Апостол», збірники праць «Шевченко і його доба», «Українські бібліологічні вісті» та інші. Реалізувати всі заплановані видавничі проекти не вдалося через важке економічне становище у повоєнній Німеччині, брак коштів, відсутність власної друкарні.

Джерела та література

1. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині та Австрії по Другій світовій війні. Роки 1945-1951. – Мюнхен, 1985. – Т. 1. – 430 с.
2. Плющ В. Короткий нарис історії Української Вільної Академії Наук в Німеччині // Українські наукові вісті: Інформаційно-науковий Бюлетень Української Вільної Академії наук у Німеччині. – Серпень 1970 – січень 1971. – Ч. 1-2. – С. 5-32.
3. Винар Л. Відродження українського наукового життя після Другої світової війни: 1945–1952 // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 9: Матеріали Другої міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження». – Острог, 2007. – С. 60–71.
4. Wypar L. Ukrainian Scholarship in Exile: The DP Period, 1945–1952. – Kent; Ohio, 1989. – 72 p.
5. Антонович М. 50-річчя Української вільної академії наук // Науковий збірник (1945–1950–1995). – Ч. IV. – Нью-Йорк, 1999. – С. 9–13.
6. Архімович О. Українська Вільна Академія Наук в її історичному розвитку // Ювілейне видання, присвячене двадцятиліттю діяльності (1945–1965). – Нью-Йорк, 1967. – С. 8–15.

7. Рудницький Я. До історії УВАН в Авгсбурзькому періоді // Науковий збірник (1945–1950–1995). – Ч. IV. – Нью-Йорк, 1999. – С. 32–40.
8. Безушко В., Рудницький Я. Видання УВАН у першому десятилітті: 1945–1955. – Вінніпег, 1955. – 22 с.
9. Атаманенко А. «Бюлетень» Української Вільної Академії Наук 1946–1947 рр. як джерело до вивчення діяльності УВАН у Німеччині // Вісті УВАН. – Ч. 3. – Нью-Йорк, 2004. – С. 31–45.
10. Атаманенко А., Хімка М. Літопис Української Вільної Академії Наук (1946–1948) // Українська періодика і сучасність. – Вип. 9. – Львів, 2005. – С. 188–194.
11. Подобед О. Українські наукові установи у повоєнній Західній Німеччині // Evropsky Filozoficky a Historicky Diskurz. – Vol. 4. – Issue 2. – 2018. – С. 32–39.
12. Організація науки на еміграції: Перші проекти // Літопис УВАН. – Березень 1947. – Ч.4 – Арк.1-6.
13. Нарada українських науковців // Бюлетень Української Вільної Академії Наук. – 20 січня 1946. – Ч.1. – Арк. 4–5.
14. Чикаленко Л. Об'єднання наукової роботи // Бюлетень Української Вільної Академії Наук. – 20 січня 1946. – Ч.1. – Арк. 1–4.
15. Курінний П. Українська Вільна Академія Наук: Ідейно-організаційний центр української науки на еміграції // Українська трибуна. – 8 лютого 1948. – С. 2-3.
16. Шафовал М. Історичний огляд і питання початків // Universitas Libera Ukrainensis: 1921-2011. Український Вільний Університет / Упор.: У. Пацке, М. Шафовал, Р. Яремко. – Мюнхен, 2011. – С. 1-41.
17. Лист Н. Полонської до О. Оглоблина від 1.11. 1946 р. // Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). – Фонд С. –– Опис 3. – Спр.1.
18. Відкриття Богословсько-Педагогічної Академії в Мюнхені // Бюлетень Богословської Академії. – Баварія, 1946. – Ч. 2. – С. 3-4.
19. Лист Н. Полонської-Василенко до О. Оглоблина від 8.12.1946 р. // Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). – Фонд С. –– Опис 3. – Спр.1.
20. Положення про Українську Вільну Академію наук // Українські наукові вісті: Інформаційно-науковий Бюлетень Української Вільної Академії наук у Німеччині. – Серпень 1970 – січень 1971. – Ч. 1-2. – С. 5-32.
21. Шевченківська конференція всіх груп УВАН // Бюлетень Української Вільної Академії Наук. – Травень 1946. – Ч. 5. – Арк. 7-9.
22. Список доповідей на наукових конференціях УВАН // Літопис Української вільної академії наук. – Авгсбург, 1948. – Ч.2. – Арк.7-14.
23. Список конференцій УВАН // Літопис Української вільної академії наук. – Авгсбург, 1948. – Ч.3. – Арк. 15-25.
24. Клинова-Дацок Г. Видавнича діяльність Української вільної академії наук у Німеччині в 1945-1952 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2018. – Вип. 50. – С. 202-208.
25. Статут Української Вільної Академії Наук // Українські наукові вісті: Інформаційно-науковий Бюлетень Української Вільної Академії наук у Німеччині. – Серпень 1970 – січень 1971. – Ч. 1-2. – С. 42-46.
26. Лист Петра Курінного до митрополита Іларіона (Огієнка) від 2. 03. 1948 р. // Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / Упор. Ю. Мицик. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 566 с.
27. Наукова бібліотека УВАН // Бюлетень Української Вільної Академії Наук. – 1946. – Ч.1. – Арк. 10–11.
28. Лист Б. Крупницького до О. Оглоблина від 03. 12. 1949. // Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). – Фонд С. –– Опис 3. – Спр.1.
29. Лист Н. Полонської до О. Оглоблина від 20. 11. 1949 р. // Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). – Фонд С. –– Опис 3. – Спр.1.
30. Лист О. Пріцака до О. Оглоблина від 07.08.1950 р. // Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). – Фонд С. –– Опис 3. – Спр.1.
31. Лист Б. Крупницького до О. Оглоблина від 8.12.1946 р. // Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). – Фонд С. –– Опис 3. – Спр.1.
32. Білокінь С. Володимир Міяковський // Вісті УВАН / Ред. О. Домбровський. – Ч. 2. – Нью-Йорк, 2000. – С. 201-267.
33. Курінний П. УВАН на новому етапі // Бюлетень Української Вільної Академії Наук. – 1947. – Ч.11-12. – Арк. 1–3.
34. На громадській ниві: До 25-ліття Центрального представництва української еміграції в Німеччині / Ред. О. Зеленецький. – Мюнхен, 1972. – 96 с.
35. Нарada керівних членів УВАН 28 березня 1947 року // Літопис УВАН. – Квітень 1947. – Ч.5. – Арк. 2-3.
36. Лист Виділу НТШ в справі між НТШ і УВАН від 6.8.1947 р. // Літопис УВАН. – Авгсбург, 1948. – Ч.8. – Арк. 6-7.
37. Записка в справі координації НТШ і УВАН від 28.08.1947 р. // Літопис УВАН. – Авгсбург, 1948. – Ч.8. – Арк. 7-8.
38. Становище Виділу НТШ в справі об'єднання НТШ з УВАН в одну наукову установу від 27 січня 1948 р. // Літопис УВАН. – Авгсбург, 1948. – Ч.8. – Арк. 9-11.
39. Лукич Р. За конструктивну критику // Свобода. – 11 вересня 1947. – Ч. 211. – С.2-3.
40. Лист Б. Крупницького до О. Оглоблина від 31.08.1948 р. // Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). – Фонд С. –– Опис 3. – Спр.1.
41. Домбровський О. Спомини / Ред. А. Атаманенко. Упор. Г. Клинова. – Нью-Йорк; Львів; Острог, 2009. – 373 с.
42. Лист Н. Полонської-Василенко до О. Оглоблина від 27.03.1951 р. // Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). – Фонд С. –– Опис 3. – Спр.1.